

УДК 929(477.46) Хмельницький
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5984.2024/1.6>

Ілляшенко Ю.Ю.

Черкаський державний технологічний університет

Лисенко А.І.

Черкаський державний технологічний університет

Яшан О.О.

Черкаський державний технологічний університет

ВІДРОДЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПРАВДИ ПРО БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО В НОВІТНЮ ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ: ІСТОРИЧНИЙ, МУЗЕЙНИЙ, АРХЕОЛОГІЧНИЙ, СУСПІЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Статтю присвячено проблемі відродження історичної правди про гетьмана України Богдана Хмельницького в новітній період вітчизняної історії, її висвітлення через призму сучасних досліджень музеєзнавчої та археологічної наук. Зазначено основні віхи на шляху відновлення в українському суспільстві зацікавленості щодо неординарної постаті засновника та очільника Української козацької держави – не лише як політика, а й людини.

Автори акцентують увагу на важливості наукової та культурної місії єдиного в Україні музею Богдана Хмельницького, що є складовою Національного історико-культурного заповідника «Чигирин», заснованого на честь 400-річчя з дня народження гетьмана на Черкащині, в місті Чигирині, на батьківщині гетьмана та в осередку українського державотворення.

Про важливість історичної постаті Богдана Хмельницького не лише для науковців, а й для всього українського суспільства засвідчено й на найвищому державному рівні: Президентом України підписано розпорядження про створення історико-архітектурного комплексу «Резиденція Богдана Хмельницького» (2003 р.), Кабінетом Міністрів України прийнято Постанови «Про затвердження Комплексної програми розвитку історико-архітектурного комплексу «Резиденція Богдана Хмельницького» на 2004–2010 роки» (2004 р.) та історико-культурологічної програми «Золота підкова Черкащини» (2006 р.).

Простежено процес пошуку місця поховання Богдана Хмельницького. Археологічні дослідження в цьому напрямку здійснювалися не одноразово, однак, лише спільними зусиллями археолого-геофізичної експедиції, що працювала протягом 2018–2019 рр. в Суботіві, рідному маєтку Хмельницьких, виявлено під Іллінською церквою підземну споруду, що, за оптимістичними прогнозами науковців, може виявитися усипальницею гетьмана.

Ключові слова: Богдан Хмельницький, історична правда, Музей Богдана Хмельницького, Національний історико-культурний заповідник «Чигирин», археологічні пошуки поховання гетьмана.

Постановка проблеми. В роки незалежності перед вітчизняними науковцями відкрилися значні горизонти для об'єктивного та більш глибокого вивчення історичної постаті Богдана Хмельницького, його ролі в державотворчих процесах в Україні середини XVII ст. Для української держави цей досвід є безцінним, адже розбудова громадянського суспільства, що базується на засадах демократизму, відкритості, гуманізму, можлива лише за умови наявності власних національних традицій державотворення. Оскільки особистісний фактор є невід'ємною частиною історичного

процесу, перед вітчизняними науковцями постало нелегке завдання: відродити й донести до українського суспільства й усієї світової спільноти правдиву картину життя та діяльності Богдана Хмельницького – не заангажовану догматами ідеології, не перекручену, не обмежену рамками «політичного курсу». Його реалізація, на нашу думку, можлива шляхом популяризації непересічної постаті гетьмана музейними установами України, а також поширення серед широких кіл громадськості об'єктивної інформації, що базується на новітніх даних історії та археологічної науки

й дає можливість наблизитися до розкриття таємниць життя та смерті Богдана Хмельницького.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографія теми дослідження характеризується наявністю значної кількості праць, покликаних реалізувати одне з першочергових завдань сучасної вітчизняної науки – відродити історичну правду про Богдана Хмельницького, оскільки кожна сторінка біографії гетьмана має глибинний зв'язок з життям українського народу. Робота з реалізації цього завдання розпочалася в перші роки незалежності, яскравим свідченням чого є відкриття в 1995 р. у м. Чигирин єдиного в Україні музею Богдана Хмельницького, що увійшов до складу Національного історико-культурного заповідника «Чигирин». Ця подія набула великої ваги, оскільки саме музейні установи є осередком духовної спадщини народу та його національної ідентифікації. На сьогоднішній день існує багато публікацій, пов'язаних з історією становлення музею та заповідника, а також їх діяльністю. У зв'язку з цим варто назвати праці М. Андрущенко [1], О. Пискун [21], Т. Нераденко [19–20], С. Кілессо [3–4], Г. Мартинової [17].

Особливу групу серед історіографічного доробку праць про Богдана Хмельницького становлять наукові розвідки, присвячені вивченню питання про місце останнього спочинку великого гетьмана, що донині залишається без правдивої відповіді, не зважаючи на свідчення історичних джерел та неодноразові пошуки поховання Б. Хмельницького. Велика кількість напрацьованих, присвячених проблемі пошуку усипальниці Богдана Хмельницького, належить професору В. Лазуренку [7–16]. Ця проблема є наріжною й для інших українських дослідників – Н. Кукси, Я. Діденко [5–6], К. Бондар [2].

Наявність значної кількості історіографічних матеріалів підтверджує важливість досліджуваної проблеми й відкриває значні можливості для більш повного та детального її вивчення.

Постановка завдання. Автори статті мали на меті: висвітлити окремі заходи щодо відродження історичної правди про Богдана Хмельницького, які відбуваються в площині музейної діяльності; схарактеризувати процеси пошуку місця поховання гетьмана, з'ясувати їх важливість як для археологічної науки та історії, так і для українського суспільства в цілому.

Виклад основного матеріалу. Одним із перших кроків у напрямку відродження історичної правди про Богдана Хмельницького стала монографія В. Смолія та В. Степанкова «Богдан

Хмельницький (Соціально-політичний портрет)», присвячена багатовимірному дослідженню його історичної постаті, що відбулося на основі вивчення величезного пласту документальних матеріалів. Науковцям вдалося здійснити різнопланову оцінку особи гетьмана – як людини, політика, полководця, дипломата, державотворця. У цій праці, чи не вперше в історичній науці, здійснено об'єктивний підхід до аналізу чинників, що вплинули на формування світоглядних позицій Б. Хмельницького, спричинили еволюцію його поглядів на процеси українського державотворення, зумовили вибір політичних союзників. Усі висновки підтверджуються фактами, що базуються на документальних матеріалах епохи Національно-визвольної війни середини XVII ст., свідченнях сучасників і свідків тих подій [25].

Праця В. Смолія та В. Степанкова відродила зацікавленість українців до постаті Богдана Хмельницького та його ролі в державотворчих процесах. А для науковців вона стала відправною точкою для нових досліджень, пошуків історичної правди про життя та діяльність великого гетьмана.

Сьогодні вагомий внесок у справу відновлення історичної правди про забуті, цілеспрямовано спотворені чи, взагалі, приховані сторінки історії українського народу, її широкою популяризації здійснюють музейні установи. Експозиції, що розповідають про життєвий шлях Богдана Хмельницького, його боротьбу за становлення української держави, є гордістю багатьох музеїв нашої країни. Особливе місце серед них посідає Музей Богдана Хмельницького, що є складовою Національного історико-культурного заповідника «Чигирин». Історія створення музею бере свій початок у 1993 р., коли з нагоди святкування 400-річчя з дня народження Богдана Хмельницького, що виповнювалося у 1995 р., було видано Розпорядження Президента України щодо «заходів увічнення пам'яті Б. Хмельницького й українського козацтва» [22].

На основі архівних матеріалів проектною групою на чолі з академіком архітектури С. Кілессо розроблено план відновлення приміщення колишніх Присутственних місць. Саме в цій будівлі 25 грудня 1995 р., в переддень святкування ювілею, відкрито єдиний в Україні музей Богдана Хмельницького. Ця подія стала знаковою, адже відкриття музею відбулося саме в Чигирині – на батьківщині гетьмана та в епіцентрі українського державотворення. Постійна виставка музею (через брак коштів) була оформлена лише в 2006 р. Серед 10 залів музею надзвичайного змістового

навантаження набуває експозиція залу «Богдан Хмельницький – творець Української держави». Сучасне зібрання музею нараховує 2 тис. експонатів. Щороку (до повномасштабного вторгнення) музей приймав більше 20 тис. відвідувачів як з України, так і з усього світу, що свідчить про зростання його популярності та авторитету. 2006 р. музей Богдана Хмельницького брав участь в україно-голландському проєкті «Матра / Музеї України», а 2008 р. переміг у конкурсі аудіо-візуальних програм у номінації «Візитна картка», що проходив у рамках II Всеукраїнського музейного фестивалю в м. Дніпро. У 2010 р. він став учасником міжнародної виставки «Україна – Швеція на перехрестях історії» (Український музей, м. Нью-Йорк), демонструючи найкращі експонати музейної колекції [21, с. 20–27].

Вшанування пам'яті гетьмана Богдана Хмельницького в Чигирині не обмежилось відкриттям музею. Однією з малодосліджених сторінок історії періоду Української Козацької держави є резиденція Богдана Хмельницького, яка розташовувалася в гетьманській столиці – місті Чигирині. Хоча, саме вона була тим місцем, де найбільш активно відбувалися процеси державотворення самостійної України в середині XVII ст. Тут Б. Хмельницький, що стояв на чолі гетьманської держави, приймав іноземних послів і написав понад 300 своїх універсалів. Тут перебував гетьманський уряд, військова канцелярія, державна скарбниця й архів. У Чигирині відбувалися козацькі ради, що вирішували долю держави і всього українського народу.

Відбудова резиденції Богдана Хмельницького стала предметом уваги дирекції Національного історико-культурного заповідника «Чигирин» з самого початку його діяльності – з 1989 р. Влітку того року було проведення археологічне шурфування ділянки під Замковою горою. Розвідку проводила кандидат історичних наук, професійний археолог Т. Нераденко.

З 1996 р. фахівцями Київського науково-дослідного інституту теорії та історії архітектури і містобудування здійснювалася цілеспрямована робота зі створення науково-обґрунтованої концепції розвитку заповідника. За її підсумками, у 2001 р., затверджено документ «Наукові дослідження і розробка генерального плану розвитку історико-культурного заповідника «Чигирин», спеціальний розділ якого присвячений пропозиціям щодо відтворення гетьманської резиденції в Чигирині [18].

Важливою віхою стало підписання Президентом України наприкінці 2003 р. розпорядження

про створення історико-архітектурного комплексу «Резиденція Богдана Хмельницького». 2 червня 2004 р. Кабінетом Міністрів України було прийнято Постанову № 721 «Про затвердження Комплексної програми розвитку історико-архітектурного комплексу «Резиденція Богдана Хмельницького» на 2004–2010 роки» [24]. Про пріоритетність відбудови резиденції Богдана Хмельницького в Чигирині засвідчила й історико-культурологічна програма «Золота підкова Черкащини», що була затверджена Постановою Кабінету Міністрів України у травні 2006 р. [23]. Відкриття першої черги резиденції відбулося у жовтні 2009 р. Процес реконструкції гетьманської резиденції в Чигирині продовжується до цього часу.

Як бачимо, в сучасній Україні досить активно здійснюється робота щодо відродження та популяризації історичної минувшини, зокрема тих її сторінок, що сягають доби Хмельниччини. Та найбільш глибоким, на нашу думку, свідченням поваги до Богдана Хмельницького, вшанування пам'яті про нього не лише як державотворця, а й людини, що присвятила своє життя боротьбі за волю України, за інтереси її народу, є важлива місія сучасних науковців, що полягає у пошуках справжнього місця поховання великого гетьмана.

Професійні археологічні дослідження Іллінської церкви у Суботові – усипальниці гетьмана України Богдана Хмельницького – здійснювалися у 1921–1922 рр., 1970 р., 1971 р., 1973 р., 2005–2006 рр., 2018–2019 рр. Результати цих досліджень сьогодні перебувають у полі зору фахівців-істориків.

Так, на основі детального, розгорнутого аналізу звітів та інших матеріалів археологічних розвідок, проведених у Суботові, доктор історичних наук, професор, В. Лазуренко здійснив комплексне дослідження проблеми пошуку місця поховання Богдана Хмельницького. Результати цієї кропіткої роботи знайшли своє відображення у монографії «У пошуках крипти великого державотворця України Богдана Хмельницького. Поховання гетьмана України Богдана Хмельницького в Іллінській церкві у с. Суботів: від столітніх досліджень, легенд та міфів до сучасних наукових гіпотез» [15]. Та це далеко не єдина наукова робота, за допомогою якої вчений намагається наблизитися до розкриття однієї з найбільших таємниць української історії. У його науковому доробку значна кількість публікацій [28–34], серед яких – стаття «Чи буде розкрито таємницю місця останнього спочину Богдана Хмельницького?» у всеукраїн-

ському журналі «Пам'ятки України. Національна спадщина» [15], спеціальний випуск якого (№ 1–3, 2020 р.) цілком присвячений постаті Богдана Хмельницького та результатам новітніх досліджень з пошуку місця поховання видатного українського державотворця.

На сторінках книги «У пошуках крипти ...» науковець подає детальну інформацію про кожну археологічну експедицію, що здійснювала роботи в Іллінській церкві й на прилеглій до неї території, та на основі звітних документів робить аргументовані висновки стосовно результатів діяльності кожної з них. Так, згідно звіту про археологічні розкопки 1921–1922 рр., професор Української академії наук Г. Стелецький начебто знайшов прах Богдана Хмельницького: «... Стелецький розібрав частиною в самій церкві поміст з правого боку входу, де під помостом ним знайдено було пусту нішу, а із зовнішнього боку церкви, у вівтарній стіні, ним було вскрито приватну могилу поховання минулого століття, де в кутку ним було знайдено якісь попалені кістки, які ... признав за кістки Богдана Хмельницького ...». Кістки і мідну дошку з написом про поховання гетьмана, що була розміщена в церкві над імовірною могилою гетьмана, Г. Стелецький «демонстрував на лекції у Чигирині». Це твердження про віднайдення поховання Б. Хмельницького було справжньою авантюрою та фальсифікацією й не мало жодного наукового підґрунтя. До того ж, розкопки в церкві не проводилися взагалі – було знято лише шар штукатурки зі стіни. Тож, загальний висновок був таким: «... поховання гетьмана в самій церкві під помостом зараз нема ...» [15, с. 53]. Минуло понад сто років з часу розкопок Г. Стелецького, але його «... дослідження, проведені в Іллінській церкві, становлять неабияку інтригу і для сучасних дослідників» [5, с. 50].

Наступні спроби знайти поховання гетьмана, здійснені за радянських часів, не принесли бажаних результатів. Аналізуючи результати археологічних експедицій Р. Юри та П. Горішнього, здійснених на початку 70-х рр. ХХ ст., В. Смолій та В. Степанков у праці «Богдан Хмельницький (Соціально-політичний портрет)» зазначають, що в ході розкопок в Іллінській церкві було знайдено п'ять чоловічих поховань ХVII ст. Експертиза встановила, що вік одного з похованих понад 60 років, інших – понад 40 років. Історики припускають, що відкрита у церкві яма невідомого походження може бути пограбованим і викинутим похованням [25, с. 595]. Однак, ці знахідки не відкривають таємниці могили самого гетьмана.

У книзі «Архітектурні та мистецькі скарби Богданового краю» українського архітектора та мистецтвознавця С. Кілессо наведено креслення з трьома похованнями з Іллінської церкви [4].

Однак, у своєму дослідженні В. Лазуренко опонує вченим, стверджуючи, що в Іллінській церкві знайдено не п'ять, а чотири поховання й одну яму; креслення ж, наведено С. Кілессо, є помилковим, і зроблене «ще й на не розкопаних у свій час місцях» [15, с. 49].

У ході експедиції 2005–2006 рр. здійснено ультразвукове дослідження, яке виявило в Іллінській церкві порожнини на глибині 10–13 м, а сама порожнина має глибину 2–2,5 м. Це, на думку завідувачки відділу «Суботівський історичний музей» Національного історико-культурного заповідника «Чигирин», дослідниці історії Іллінської церкви Н. Кукси, засвідчує наявність підземних ходів, прокладених між церквою та садибою Б. Хмельницького [6, с. 30–31]. Також дослідження дало результати, що вказували на наявність споруди під землею.

Нові дослідження, здійснені протягом 2018–2019 рр. підтвердили висновки попередньої експедиції. З ініціативи громадської організації «Фонд Великий Льох» у церкві в Суботові та на прилеглій до неї території здійснено геофізичні дослідження за допомогою найсучасніших методів та обладнання. На основі отриманих результатів археолого-геофізичною групою Київського національного університету імені Тараса Шевченка створено тривимірну модель-реконструкцію підземної споруди під Іллінською церквою. Учасниця групи К. Бондар стверджує: «Передбачувана підземна споруда має особливості конструкції і розташування, характерні для усипальниць як католицької, так і православної традицій. Це – глибоко закладений склеп, розташований посередині нави і споруджений підземним способом (тобто без порушення цілісності стелі)» Висновок геофізика досить оптимістичний: «Не виключено, що підземна споруда є склепом-усипальницею гетьмана України Богдана Хмельницького ...» [2, с. 64, 66].

Сенсаційна заява вчених викликала суспільний резонанс. 8 липня 2019 р. в Інституті історії Національної академії наук України (м. Київ) відбулася Українська науково-практична конференція «Усипальниця гетьмана Богдана Хмельницького: історія, міфи, сучасний стан», учасниками якої прийнято звернення до української громадськості та Міністерства культури України». У зверненні, проєкт якого написав український історик, директор

Науково-дослідного інституту козацтва Т. Чухліб, йшлося про необхідність «пошуку та відновлення могил видатних діячів України ... Адже основним місцем пам'яті кожного народу є могили предків, а ставлення до них суспільства показує як національну зрілість самого суспільства, так і його державотворчий потенціал» [15, с. 62].

Учасники конференції, акцентуючи увагу на надзвичайно важливому моменті консолідації української нації – питанню про необхідність створення в Україні «Пантеону своїх героїв-засновників», констатували: «Відтак початком практичного втілення ідеї створення Національного Пантеону вважаємо максимальне сприяння ініціативам вчених Міністерством культури України щодо локалізації місця поховання Великого Гетьмана Богдана Хмельницького в Іллінській церкві у с. Суботів Чигиринського району Черкаської області, а також його подальшої музеєфікації згідно з чинним законодавством України» [15, с. 66].

Висновки. Отже, сучасна парадигма української історичної науки вимагає принципово

нових підходів до вивчення минулого нашого народу. Відродження історичної правди є тим підґрунтям, що надає можливість неупередженої оцінки постаті Богдана Хмельницького. Сьогодні в арсеналі української історіографії багато праць, у яких подано об'єктивний аналіз державотворчої складової діяльності гетьмана, причин та мотивів його політичних кроків. Усі ці судження базуються на вивірених даних історичних джерел та підтверджених фактів. Пошуки історичної правди відбуваються не лише на теоретичному рівні. Більшою мірою вони сьогодні відбуваються у площині практичної діяльності учених. Підтвердженням цього є відкриття єдиного в Україні музею Богдана Хмельницького у межах Національного історико-культурного заповідника «Чигирин», створення в колишній столиці гетьманської держави історико-архітектурного комплексу «Резиденція Богдана Хмельницького», а також кропітку роботу з виявлення місця поховання українського гетьмана та державотворця, що є проявом найглибшої поваги до його непересічної постаті.

Список літератури:

1. Андрущенко М.П. Національний історико-культурний заповідник «Чигирин»: майбуття. *Національний історико-культурний заповідник «Чигирин»: історія, сьогодення, майбуття*. Черкаси-Чигирин, 2002. С. 77–89.
2. Бондар К. Сто років наукових пошуків. Результати археологічних та геофізичних досліджень в Іллінській церкві-усипальниці Богдана Хмельницького в Суботові. *Пам'ятки України: національна спадщина*. 2020. № 1–3. С. 59–66.
3. Кілессо С. «Чигирине, Чигирине, мій друже єдиний ...». Черкаський край – земля Богдана і Тараса. *Культурол. зб.* Київ : Українські пропілеї, 2002. С. 339–358.
4. Кілессо С. Архітектурні та мистецькі скарби Богданового краю. Київ : Техніка, 2000. 144 с.
5. Кукса Н., Діденко Я. Усипальниця гетьмана Богдана Хмельницького у подорожніх нотатках ХІХ – середини ХХ ст. *Пам'ятки України: національна спадщина*. 2020. № 1–3. С. 42–51.
6. Кукса Н.В. Церква і ім'я Святого Пророка Іллі в Суботові: минуле, реалії, перспективи усипальниці Богдана Хмельницького. *Чигиринщина в історії України. Зб. 1. Суботів: минуле і сучасність*: матеріали Першої історико-краєзнавчої учнівської конференції. Черкаси, 2006. С. 30–31.
7. Лазуренко В.М. Історичні джерела і сучасні наукові розвідки про поховання гетьмана України Богдана Хмельницького у контексті українського державотворення. *Витоки та становлення козацького руху на етнічних землях України. Постать Івана Виговського в контексті української історії*: матеріали Третьої Всеукраїнської науково-історичної конференції, м. Бар, 14 груд. 2019 р. Вінниця : ПП Балюк І.Б., 2019. С. 204–209.
8. Лазуренко В.М. Літописна необачність чи свідомо фальсифікація української історії. 1664 рік : таємниця осквернення могили і праху великого українського державотворця Богдана Хмельницького. *Освіта і наука у мінливому світі : проблеми та перспективи розвитку*: матеріали ІІ Міжнародної наукової конференції, м. Дніпро, 27–28 бер. 2020 р. Частина ІІ. Дніпро : СПД «Охотнік», 2020. С. 112–116.
9. Лазуренко В.М. Новітні пошуки крипти великого державотворця Богдана Хмельницького як наближення суспільства до усвідомлення необхідності створення пантеону національної Пам'яті українських героїв. *Культурно-історична спадщина України: перспективи дослідження та традиції збереження*: матеріали ІІ-ої Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю) (м. Черкаси, 10–11 жовтня 2019 р.). Черкаси : ФОП Гордієнко Є.І., 2019. С. 150–155.
10. Лазуренко В.М. Створення Пантеону пам'яті великого державотворця України Богдана Хмельницького: безпековий аспект. *Безпека в сучасному світі*: матеріали Міжнародної наукової конференції, м. Дніпро, 27–28 вер. 2019 р. Дніпро : СПД «Охотнік», 2019. С. 147–150.

11. Лазуренко В.М. Столітні наближення і віддалення українського суспільства від розкриття таємниці місця поховання великого гетьмана України Богдана Хмельницького. *Вісник гуманітарного наукового товариства: наукові праці*. Випуск 20. Черкаси : ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України. 2020. С. 52–58.

12. Лазуренко В.М. Сучасний історіографічний погляд на проблему встановлення дати закінчення земного життя та локалізацію поховання гетьмана України Богдана Хмельницького. *Гуманітарний вісник: зб. наук. праць*. Серія: Історичні науки. Число 31. Вип. 15. Черкаси : ЧДТУ. 2019. С. 5–14.

13. Лазуренко В.М. Сучасний погляд на історичні події 1664 року. Наруга над прахом великого українського гетьмана Богдана Хмельницького : була чи не було? *Гуманітарний вісник: зб. наук. праць*. Серія: Історичні науки. Число 32. Вип. 16. Черкаси : ЧДТУ. 2020. С. 5–12.

14. Лазуренко В.М. Сучасні дослідження, направлені на пошук крипти гетьмана Богдана Хмельницького, як реальне наближення суспільства до усвідомлення необхідності створення Пантеону національної пам'яті українських героїв. *Актуальні проблеми сучасного культурно-освітнього простору* : збірник статей і матеріалів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (6–7 листопада 2019 р.). Полтава : ПНТУ імені В. Г. Короленка, 2019. С. 74–76.

15. Лазуренко В.М. У пошуках крипти великого державотворця України Богдана Хмельницького. Поховання гетьмана України Богдана Хмельницького в Іллінській церкві у с. Суботів : від столітніх досліджень, легенд та міфів до сучасних наукових гіпотез. Черкаси : Вертикаль, видавець Кандич С.Г., 2019. 76 с.

16. Лазуренко В.М. Чи буде розкрито таємницю місця останнього спочину Богдана Хмельницького? *Пам'ятки України: національна спадщина*. 2020. № 1–3. С. 52–58.

17. Мартинова Г.П. Деякі аспекти діяльності Національного історико-культурного заповідника «Чигирин» в сучасних умовах. *Чигиринщина : історія і сьогодення*: матеріали науково-практичної конференції, м. Черкаси, 17–18 трав. 2006 р. Черкаси : Вертикаль, 2006. С. 25–29.

18. Наукові дослідження і розробка генерального плану розвитку історико-архітектурного заповідника «Чигирин» / Андрущенко М.П. та ін. Київ, 2001. 13 с.

19. Нераденко Т.М. «Золота Підкова Черкащини». Туристсько-краєзнавча подорож Черкащиною для учнівської молоді України. Черкаси : Брама-Україна, 2006. 108 с.

20. Нераденко Т.М. Археологія Чигиринщини. Черкаси : видавець Чабаненко Ю.А., 2012. 506 с.

21. Пискун О.О. Музей Богдана Хмельницького в Чигирині: історія та сьогодення. *Пам'ятки України : історія та культура*. 2011. №5-6. С. 20-27.

22. Про відзначення 400-річчя від дня народження Б. Хмельницького: Розпорядження Президента України від 19 лютого 1993 р. № 15/93. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15/93-%D1%80%D0%BF#Text> (дата звернення : 23.03.2024 р.).

23. Про затвердження Державної програми «Золота підкова Черкащини» на 2006-2009 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 травня 2006 р. № 671. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2006-p#Text> дата звернення : 23.03.2024 р.).

24. Про затвердження Комплексної програми розвитку історико-архітектурного комплексу «Резиденція Богдана Хмельницького» на 2004-2010 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 2 червня 2004 р. № 721. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/721-2004-%D0%BF#Text> (дата звернення : 23.03.2024 р.).

25. Смолій В.А., Степанков В.С. Богдан Хмельницький (Соціально-історичний портрет). 2-ге вид. перероб. К. : Либідь, 1995. 624 с.

Illiashenko Yu. Yu., Lysenko A. I., Yashan O. O. THE REVIVAL OF THE HISTORICAL TRUTH ABOUT BOHDAN KHMELNYTSKY IN THE MODERN DAY OF UKRAINIAN HISTORY: HISTORICAL, MUSEUM, ARCHAEOLOGICAL, SOCIAL POTENTIAL

The article is devoted to the problem of reviving the historical truth about the Hetman of Ukraine Bohdan Khmelnytskyi in the latest period of national history, its coverage through the prism of modern museological and archaeological research. The main milestones on the way to restoring interest in the Ukrainian society to the extraordinary figure of the founder and leader of the Ukrainian Cossack state – not only as a politician, but also as a person – are indicated.

The authors emphasize the importance of the scientific and cultural mission of the only Bohdan Khmelnytsky museum in Ukraine, which is a component of the National Historical and Cultural Reserve «Chyhyryn», founded in honor of the 400th anniversary of the hetman's birth in Cherkasy Oblast, in the city of Chyhyryn, in the hetman's homeland and in center of Ukrainian state formation.

The importance of the historical figure of Bohdan Khmelnytskyi not only for scientists, but also for the entire Ukrainian society has been confirmed at the highest state level: the President of Ukraine signed an order on the creation of the historical and architectural complex «Residence of Bohdan Khmelnytskyi» (2003), the

Cabinet of Ministers of Ukraine adopted Resolutions «On the approval of the Comprehensive Program for the Development of the Historical and Architectural Complex «Bohdan Khmelnytskyi Residence» for 2004–2010» (2004) and the Historical and Cultural Program «Golden Horseshoe of Cherkasy» (2006).

The process of finding the burial place of Bohdan Khmelnytskyi was traced. Archaeological research in this direction was carried out more than once, however, only with the joint efforts of the archaeological-geophysical expedition, which worked during 2018–2019 in Subotov, the family estate of the Khmelnytskyi, an underground structure was discovered under the Illinsky Church, which, according to the optimistic forecasts of scientists, may turn out to be tomb of the hetman.

Key words: *Bohdan Khmelnytskyi, historical truth, Museum of Bohdan Khmelnytskyi, National Historical and Cultural Reserve «Chigyrin», archaeological search of the hetman's burial.*